

QƏLBİNƏ HİCRAN DAMĞASI VURULMUŞ ŞAİR

*Sən bizimsən, bizimsən, durduqca hədəndə can
Yaşa, yaşa, çox yaşa, ey şanlı Azərbaycan!*

Əmin Abid

Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin dilindən səslənən bu misralar ən qanlı sənələrdən, 1937-ci ilin repressiyalarından, dünyanın nəhəng həbsxanasına çevrilmiş Sibir çöllərindən, müharibə illərində 20 milyon insanın qanı ilə suvarılmış Avropa düzənliklərindən, 1953-cü ilin soyuq qışının dondurduğu tundra və tayqadan keçib bu günümüze gəlib çıxmışdır. O sözlər bu gün Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi olan Azərbaycan Respublikasının hər bir guşəsində eşidilir, çoxumuz bu misraların müəllifinin kim olmasının fərqiə varmadan o səsin, o intonasıyanın sehrinə düşürük, onu and kimi qəbul edirik. Bu misralar 1919-cu ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin birinci ildönümünə həsr olunmuş "Azərbaycan istiqlali" şeirindən götürülmüşdür. Şeirin müəllifi Gültəkin Əmin Abid Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin lideri Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin "istiqlal təşnəsi", "əsl qəhrəman" adlandırdığı və "Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı"nda xüsusi önəm verdiyi şairlərdəndir: "Gültəkinin şeirlərində biz həqiqi, milli-inqilab mübarizəsinin nəşidələrini görürük", - demişdir M.Ə.Rəsulzadə. (M.Ə.Rəsulzadə. Əsrimizin Siyavuşu. Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı. Çağdaş Azərbaycan tarixi. Gənclik. Bakı, 1991, s. 81-82)

Əhməd Cəfəroğlunun "Azərbaycan yurd bilgisi" dərgisinin 1932-ci ildə çıxan nömrəsindəki "Azərbaycan ədəbiyyatı-istiqlal

mücadiləsi izləri" adlı məqaləsində Gültəkinin şeirlərinin İstanbul əhalisi içərisində geniş yayıldığı qeyd edilmişdir: "Gültəkin bəyin şeirlərinin qüvvət və gücü, deyə bilərəm ki, siyasi mətbuatımızdan daha çox rəğbət görə bilmədi, ən yaxşı bəzi şeirləri bəstələnib İstanbul əhalisi arasında bu gün tərənnüm edilməkdədir". (Ə.Cəfəroğlu. Azərbaycan ədəbiyyatında istiqlal mücadiləsi izləri. "Azərbaycan yurd bilgisi" dərgisi, 1932, N 8-9)

Gültəkinin "Buzlu cəhənnəm" kitabı 1948-ci ildə İstanbul Kayabal-Göresin mətbəəsində Müsavat Partiyasının katibi Mirzə Bala Məhəmmədzadənin ön sözü ilə çap olunub. "Buzlu cəhənnəm" "mühacirətdə yetişən millətçi azəri şairləri" seriyasından yayınlanan ilk kitab idi. Burada gedən şeirlərin əksəriyyəti vaxtilə Məhəmməd Əmin Rəsulzadə tərəfindən nəşr olunan "Yeni Kafkasiya" məcmuəsində çap edilmişdi.

Mirzə Bala Məhəmmədzadə kitabı yazdığı ön sözdə də bunu vurğulayır: "Gültəkinin hüriyyət və istiqlal hayqıran şeirləri 1923-1928-ci illərində İstanbulda Mehmet Əmin Bəy tərəfindən nəşr olunan "Yeni Kafkasiya" məcmuəsində çıxmışdır. Bəziləri daha o zamanlar rus imperializmi ilə çarpışan əsir millətlər tərəfindən kəndi dillərinə tərcümə edilmiş və bir örnək alınmış bu şeirlər milli Azərbaycan nəşriyyatının səkkizinci olmaq üzərə, 1928-ci ildə İstanbulda çıxan "İstiqlal uğrunda" adlı şeirlər məcmuəsində toplanmışdır". (Bax. Gültəkin Əmin Abid. Buzlu cəhənnəm. Şeirlər. Bakı, "Günəş" nəşriyyatı, 1999, s.8)

Əslində, 1948-ci ildə çap olunan şeirlər kitabı əvvəlki nəşrlərin təkrarıdır. Şeirlərin əksəriyyətinin sonunda onların yazıldığı tarix göstərilib. 1999-cu ildə Bakıda Əli Şamil tərəfindən nəşr edilmiş kitabda isə təkcə Türkiyədə 1948-ci ildə çıxan kitabdakı şeirlər deyil, həmin kitabdən kənar qalan, müxtəlif illərdə qəzet və jurnallarda çap olunan, eyni zamanda, AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar Institutunun arxivində saxlanan şeirlər də yer alıb. Bir sözlə, kitab tədqiqatçı Əli Şamilin gərgin əməyi nəticəsində ərsəyə gəlib.

Bədii yaradıcılığa çox erkən yaşlarda başlayan Əmin Abidin bir sıra əsərləri 1912-1919-cu illərdə "Kəlhiyət", "Leylək", "Məzəli", "Molla Nəsrəddin", "Sovqat", "Azərbaycan", "Məktəb", "Dirilik", "Övqəfi-nəfisə" məcmualərində Abid, Abid Mütəllibzadə, Abid Mütəllib oğlu, Abid Alp Mütəllib oğlu imzaları ilə çap olunmuşdur. O, bu dövrdə mətbuatda şeirlə yanaşı, məqalə, hekayə, tərcümə, felyetonlarla da çıxış edirdi. Öz tərcümeyi-halında Türkiyədə çıxan "İnci", "Syus", "Sebab", "Yarın İstanbul", "Xidməti Ümumiyyə" jurnallarında da şeirlərini çap etdirdiyini bildirmişdir.

Gültəkin Əmin Abidin "Buzlu cəhənnəm" kitabında toplanmış şeirlər istiqlal uğrunda fəryad çəkən qəlbın qəzəb və nifrətinin vulkanı, qaranlığa qarşı bir işıq tufanıdır. Kitabın adına verilmiş "Buzlu cəhənnəm" şeiri yeni hökumətin "Çeka"sının qərarı ilə

Sibirə sürgün edilən insanların, "haqq dəyan başların", "düşmənin soldurduğu" və "damğa vurduğu" qəlblərin acınacaqlı taleyindən bəhs edir. Sibirə müraciətlə başlanan və metafora üzərində qurulan şeirdə müəllif təbiətin sərt üzü fonunda siyasi əqidəsinə görə girova çevrilmiş insanların faciəsini çox ustalıqla verir:

*Sən, ey bu gün yalnız qatilin deyil,
Haqq dəyan başın da qabri olan yer.
Bu solğun dəmatin önündə ayıl,
Ona ölüm vermə, həyat və ruh ver.
Düşün ki, həpsini düşmən soldurmuş
Hicran qəlblərinə bir damğa vurmuş
Onları yollamış bədbəxt bir diyar...*

Lakin bu "buzlu cəhənnəm" – "Sibiriya "Çeka"sı həmin insanların qəlbindəki həyat eşqini, həyat sevgisini dondura bilmir, çünki onlar "istiqlal məbudu"ndan güc-qüvvət alır, onların ürəklərində hüriyyət eşqi, beyinlərində azadlıq havası çağlayır. Onların sabaha inamını heç kəs qıra bilməz:

Mühacirətdə yetişən millətçi Azəri şairləri: I.

Gültəkin

BUZLU CEHENNEM

Dizayn və rəsədarlıq:
Mirzə BALA

*Sil göz yaşlarını, dur, bəklə onu,
Hər donduran qışın bahardır sonu.*

Yeri gəlmişkən, bu son misralar sərrastlığı və lakonizmi ilə bir aforizm təəssüratı bağışlayır. Əslində, ümid, inam, həyat eşqi, ölümün içindən sabaha boylana bilmək qüdrəti ədəbiyyatın böyük humanist ideallarını qanadlandıran, onu ədəbiyaşar edən başlıca şərtlərdir. Bu, bizim klassik ədəbiyyatımızdan, eyni zamanda, dünyanın ən böyük fikir xəzinələrindən axıb gələn və heç bir zaman qurumayan nəhrin həyatilik fəlsəfidir. Yuxarıdakı misralar dahi Nizaminin "Sirlər xəzinəsi"ndəki aşağıdakı beyti ilə üst-üsta düşür:

*Qəmgin olma, qara gündə həyatın bir qanunu var,
Qatı qara buludlardan inci kimi yağış yağar.*

Gültəkin Əmin Abidin "Buzlu cəhənnəm" kitabında toplanmış şeirlərində rus işğalına, əsarətə, millətin istiqlal hüququnun pozulmasına etiraz edilməklə bərabər, intiqama, qisas çağırış geniş yer almışdır. "Bayrağım və istiqlalım" şeirində şair deyir:

*Qaldıqca ruslarda
diyarım benim
İntiqam olacaqdır
şuarım benim.*

Onu da qeyd edək ki, Gültəkin Əmin Abidin intiqam, qisas deyən şeirləri təkcə mühacirət ədəbiyyatı seriyasından çap olunmuş dərgi və kitabçalarda deyil, onun hələ 1914-cü ildə çap etdirdiyi bədii parçaların da ideya xəttinin əsasını təşkil etmişdir. İnkilabdan əvvəl "Dirilik" jurnalının 5-ci sayında Abid Mütəllibzadə imzası ilə çap olunmuş bir dördlükdə şair cəsarətlə

milləti ayağa qalxaraq intiqam almağa səsləyirdi:

*Yuxlamışdım dün gecə, gördüm deyirlər ki, mənə
Tutmaq istərsən cahanda sən də gər ali maqam,
Qəflət etmə! Qalx ayağa! Düşməni-bidindən
İntiqam al, intiqam al, intiqam al, intiqam!*

Gültəkin Əmin Abidin 1914-1915-ci illərdə yazdığı şeirlərlə 1924-1925-ci illərdə qələmə aldığı şeirlər arasında ideya-məzmun etibarı ilə, demək olar ki, heç bir fərq yoxdur, fərq yalnız şeirlərin hədəfindədir: Çar Rusiyasını burada sovet bolşevizmi əvəzləyib. O, öz dəhşətli əməlləri ilə hətta xalqın etnik-millət kökünü, dini-tarixi əqidəsini dəyişmək istəyən, mənəvi dəyərlərini assimilyasiya edən və bunun üçün zaman-zaman müxtəlif planlar quran çar hökumətindən də irəli gedib. Yeni ideologiyayı dünyaya yayanlar Qafqaza təkcə işğalçı kimi deyil, fəlakət, qan, ölüm, "oğul itkisi", "ana fəryadı", sürgün kimi gəlmişlər. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, Gültəkin Əmin Abidin heç bir şeiri pessimizmlə, ümitsizliklə, zülmə boyun əyməyə çağırışla bitmir, əksinə, haqqın öz yerini alacağına inam, Qafqazda günəş doğacağına qəti əminliklə sonuclanır. Bu mənada "Bolşevik" şeirinin son misraları ibrətamizdir:

*Coşqun qəlbimizdə böyük amal var,
Göstərir sənə də zaman, bolşevik.*

Şair "Canavar" şeirində də yeni quruluşun, onun başında duranların vəhşi, yırtıcı xarakterini, irticaçı ideologiyanın məqsəd və məramını alleqorik üslubda oxucuya çatdırmağa çalışırdı. Bu "canavar" hürriyyətə, azadlığa, insanlığa düşməndir, o, "kəskin dişləylə vəhşətlər yaradır, qanlı qəzəbini yollara cızır, göylərdə belə, ov axtarır, o, sümüklə, qanla sərxoş olur". O, yaşıl yamacalara sığınan bir yavrunu ovlamaq, qanlı dişləri arasında çeynəmək, parçalamaq istəyir. Şeirdə metaforik təəssürat mütəmadi olaraq real mənzərələrlə əvəzlənir:

*Manqalın başında dərd çəkən
qadın
Yanında uyuyan yavruya baxdı.
Səsini duydu bir zalım
calladın,
Gözlərindən iki damla yaş
axdı.*

*Canavar!.. Canavar!..
Bu nənə neyçün ağlar?!*

Mühacirət dövrü ədəbiyyatımızın ciddi tədqiqatçılarından olan professor Bədrixan Əhmədli yazır: "Gültəkinin istiqlal şeirinin bir neçəsi birbaşa işğalçılara ünvanlanıb. "Qorxu", "Çeka", "Azəri kommunistinə", "Qızıl rus şairinə", "Canavar", "Kommunizmin "dəhə"sina", "Bolşevik", şeirlərində istiqlalçı şairin hiddət və nifrəti, qəzəbi coşur, aşır-daşır. Bu şeirlərin bir də əhəmiyyəti ondadır ki, əgər vətəndə kommunistlər tərifiylənir, onların şəninə şeirlər qoşulursa, mühacirətdə, əksinə, kommunistlərin və rus imperiyasının iç üzünü açırdı.... Siyasi partiya üzvlərinin ölkədə kütləvi şəkildə həbs olunduğu, Sibirə sürgün edildiyi bir vaxtda poeziyada siyasi mövzulara yer ayrılması, hər şeydən əvvəl, ictimai-siyasi məfkurənin poeziyada yaşaması deməkdir".

Gültəkin Əmin Abidin sovet bolşevizminə nifrət və hiddət ifadə edən şeirlərlə bərabər, türklüyü, turançılığı tərənnüm edən xeyli digər əsərləri də vardır. Türklük onun üçün ucalıqdır, qəhrəmanlıq və bütövlükdür, o, türkün "bir qılıncla bir qala almaq" cəsarətini dəyərləndirir. Əmin Abid bəzi şeirlərində "azəri" sözündən istifadə edirsə də, ondan öncə mütləq "ey türk oğlu" epitetini işlədir.

"Qorx" şeirinin son bəndində şair öz milli kimliyini belə təqdim edir:

*Heybətli əsrlər aşan türkəm mən,
Yataqda ölənə şaşan türkəm mən.
Dünyaya sığmayıb taşan türkəm mən,
Getdikcə böyüyən Turanımdan qorx!*

Ümumiyyətlə, Gültəkin Əmin Abid nifrət və qəzəblə xatırladığı hər bir predmetin qarşısına işıqlı, müqəddəs bir obraz çıxarır: "xəyanətə, zülmə bir yuva olan" Moskvaya qarşı sevimli Bakını, "buzlu cəhənnəm" sayılan Sibiriya qarşı "dağlarında al çiçəklər gülümsəyən" Qafqazı, qanlı bolşevik sovetlərinə qarşı ucu-bucağı bitməyən Turanı qoyur. O Turanı ki, çölləri, səhraları nəhayətsizdir, Qafqazdan başlayıb Urala, oradan uzaq tundralara, Sibiriya çöllərinə, Uzaq Şərqə uzanıb gedir. Bu torpaqlarda türklər digər xalqlarla daim yanaşı, mehriban bir şəraitdə yaşayıblar. Şairin 1925-ci ildə qələmə aldığı "Kafkaz türküsü" şeiri bu mənada diqqətəlayiqdir.

*Tatar, ləzgi, kumık, hinkuş, kabardin
Çerkes, çeçen, acar, gürcü, asetin...
Bizimladır hapsi, biz də onların.*

"Qızıl rus şairinə" şeirində isə türkün yaşadığı bütün torpaqların zaman-zaman rus ali ilə qan ağıladığını, quldur "İstanka Razin"ın

töretdiklərinin indi Moskva tərəfindən törədildiyini bildiren şair real tarixi situasiyanı aşağıdakı kimi əks etdirir:

*İştə Sır Daryanın gazdiyi diyar...
İştə gözəl İdil min dərdlə ağlar...
İştə Qaf dağının qanlı atayı...
İştə Tabrizin o solğun çiçəyi...*

Gültəkin Əmin Abidin elə bir şeiri yoxdur ki, orada istiqlal, hürriyyət bayrağı dalğalanmasın. İstiqlal onun zərif ilham pərisi, yaradıcılıq dühasının təyinedicisi, xarakterinin başlıca əlamətidir. İstiqlal və Azərbaycan onun poeziyasının qoşa qanadıdır. Çox güman ki, 1938-ci ildə güllələndəndə onun son sözləri Azərbaycan istiqlalı olmuşdur:

*Korkmayız denizdən, fırtınalardan,
Korkmayız nə topdan, nə də məzardan,
Bulundukca nəfəsmiz
İstiqlal deyəcək yüca səsimiz...*

Qırmızı imperiya 70 il ərzində nə qədər çalışdısa, bu səsi boğa bilmədi. Bu səs 1988-ci ildə yenidən meydanlarda eşidildi, millətin iradəsi ilə 1991-ci ildə Azərbaycanın Müstəqillik Aktına çevrildi.

Gültəkin Əmin Abidin şeirləri istər mühacirətdə olan, istərsə də ölkədə qalıb əks cəbhəyə xidmət edən əksər şairlərin yaradıcılığına təsir göstərmişdir. Biz onun obrazlarını, bədii təsvir və ifadə vasitələrini həm sovet dövrünün qüdrətli şairlərinin yaradıcılığında (əlbəttə, öz məqsədlərinə uyğun şəkildə istifadə etməklə), həm də mühacirət ədəbiyyatımızda görürük.

Bu isə başqa bir məqalənin mövzudur. ♦

Rafiq Novruzov
filologiya üzrə elmlər doktoru;
İbrahim Quliyev
filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru

